

સાચા હિતૈષી બનીએ

અનુભવીઓનું કહેવું છે અને આપણે પણ જાણીએ છીએ કે મનુષ્ય પરિસ્થિતિઓનો દાસ છે. મનુષ્યના જીવનમાં અનેક પ્રકારની પરિસ્થિતિઓ આવે છે અને તેની સામે તેને ઝઝૂમવું પડે છે. ક્યારેક અનુકૂળ પરિસ્થિતિ તો ક્યારેક પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિ, ક્યારેક આનંદદાયક પ્રસંગો તો ક્યારેક દુઃખદાયક પ્રસંગો; ક્યારેક વિવેકપૂર્વકનું વર્તન તો ક્યારેક ગાંડપણ ભરેલું વર્તન મનુષ્ય અવારનવાર કરતો હોય છે. જીવનમાં આ બધું સ્વાભાવિક છે. મનુષ્યને બધા પ્રકારની પરિસ્થિતિઓમાંથી પસાર થવું પડે છે. જ્યારે મનુષ્યના જીવનમાં ગાંડપણનો હુમલો આવે છે અને જ્યારે તે વિવેક ચૂકીને, સારાસારને ત્યાગીને, કલ્યાણ-અકલ્યાણથી બેપરવા થઈને જીવનમાં આવેલા અણસમજણજનિત આવેશનો ભોગ બને છે ત્યારે તે પોતાનું ખૂબ જ અકલ્યાણ કરી નાખે છે. તે વખતે તેને એ ભાન પણ નથી રહેતું કે પોતે પોતાના પગ ઉપર જ કુહાડો મારી રહ્યો છે. તે વખતે તો એ ગાંડપણની ધૂનને એટલો બધો વશ થઈ જાય છે કે તેને પોતાના મિત્રો કે જેઓ સાચું કહેતા હોય છે એ બધા પણ દુશ્મન જેવા જ લાગે છે. ગાંડપણનો હુમલો આવેલા મનુષ્યે તો તે વખતે સારાસારનો વિવેક ખોઈ દીધો છે પરંતુ એના જે મિત્રો, હિતૈષીઓ, વડીલો-શ્રદ્ધેયો કે જેઓ પોતાનો વિવેક ચૂક્યા નથી; તે સૌએ તો તે વખતે તેને બરાબર જ સંભાળી લેવો જોઈએ; તે તેમની પવિત્ર ફરજ છે.

જે મનુષ્ય બુદ્ધિને ખોઈ ચૂક્યો છે, અણસમજણના નશામાં ચક્રચૂર થઈ ગયો છે; નશીલી સ્થૂળ ચીજના સેવન સિવાય પણ જે નશામાં ઘેઘૂર-બેભાન થઈને જીવન બરબાદ કરી રહ્યો છે, તે મનુષ્યના મિત્રોએ, તેના હિતૈષીઓએ તેને સંભાળી લેવો જોઈએ. જે વખતે તેને ગાંડપણનો હુમલો આવેલો હોય તે વખતે તેની સાથે એવા પ્રકારની વાતો ન કરવી જોઈએ કે જેથી તે વધુ ઉશ્કેરાય અને વધુ ગાંડો બને; એમ કરવું તે મિત્રોનું કામ નથી, એ તો શત્રુઓનું કામ છે. તેના ગાંડપણ સમયે તેની સાથે હા એ હા કર્યે રાખવી, તેના ગાંડપણમાં વધારો કરે એવી વાતો કર્યે રાખવી એ મિત્રોનું કામ નથી, એ તો દુશ્મનનું કામ છે; એ તો સૌ કરી શકે. ઢાળ તરફ વહેવું એ તો પાણીનો સ્વભાવ છે. ઢાળની સામે પાણીને લઈ જવું એમાં પ્રયત્નની જરૂર છે, એ બુદ્ધિમાનીનું કામ છે, એ શક્તિવાળાનું કામ છે. અશક્ત માણસ એ કામ કરી શકતો નથી. તો, વિપરીત પરિસ્થિતિઓમાં વિવેક ચૂકી ગયો હોય તેવા મનુષ્યને ન ગમતું કહીને પણ તેને કલ્યાણમાર્ગમાં જ ચલાવવાનો તેના હિતેચ્છુઓએ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ; અને તો જ તેઓ તેના સાચા હિતૈષી ગણાય. સાચા મિત્રની કસોટી આવા સમયે જ થાય છે.

ગાંડા માણસને વધુ ગાંડપણ ચડાવવું એ તો સાવ સહેલી વાત છે. એના માટે તો એ તૈયાર જ બેઠો હોય છે. પણ એમાં એનું કલ્યાણ નથી થવાનું. વહેલા-મોડા જ્યારે પણ તેનું ગાંડપણ ઊતરશે ત્યારે તેને એ બધું યાદ આવશે કે કોણે કોણે તેને ગાંડપણ ચડાવવામાં પ્રોત્સાહન આપ્યું હતું. તેથી તેને તેવા મિત્રો, હિતશત્રુઓ લાગશે અને તેથી તેમના તરફ તેને વેરભાવ જન્મશે. માટે આવાં રહસ્યોને મનુષ્યે સાવધાનીપૂર્વક સમજી લેવાની જરૂર છે.

જે મનુષ્ય પરિસ્થિતિઓના ચક્કરમાં ઝડપાઈ ગયો છે તેની માનસિક સ્થિતિ તો દયનીય છે, સંપૂર્ણ બેકાબૂ છે. પણ તેના હિતૈષીઓની સ્થિતિ તો સારી છે ને? તો, તે સૌએ તો તેને તેવી પરિસ્થિતિમાંથી બહાર લાવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. તેના મિત્રોએ તો પોતાના તન-મન-ધનનો ભોગ આપીને પણ, સાચું કહેવાથી તેને માહું લાગે તોપણ ભલે લાગે એવી મક્કમતા સહિત સતત ધૈર્યપૂર્વક એને ભ્રમણાઓમાંથી મુક્ત કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ; કે જેથી ખૂબ ઝડપથી તેની ગાડી પાટે ચડી જાય. ડાહ્યાને ડાહ્યો કરવો એ કંઈ મોટી વાત છે? પરંતુ જ્યારે ગાંડાને ડાહ્યો કરીએ ત્યારે આપણે કંઈક કર્યું કહેવાય. ત્યારે જ આપણે આપણા મનુષ્યજન્મની સાર્થકતા કરી કહેવાય અને ત્યારે જ આપણે આપણા મિત્રને-સ્નેહીને સાચી મદદ કરી કહેવાય. કેવળ ધનથી જ તેને મદદગાર થવું એ કંઈ મોટી મદદ નથી. પણ તેના ગાંડપણના સમયે, સાચી

શિખામણ દ્વારા તેનું ગાંડપણ ઊતરે એવા પ્રયત્નો કરવા એ જ સાચી મદદ છે. તો, પરમાત્મા આપણને એવી શક્તિ આપે, એવી. સમજણ આપે કે જેથી આપણે - જે પરિસ્થિતિઓના ચક્કરમાં ચડી ગયો છે, જેને મૃગજળના સુખના પ્રલોભને બેકાબૂ બનાવી દીધો છે, જેને પોતાને પોતાના હિત-અહિતનું ભાન રહ્યું નથી અને જે અકલ્યાણ માર્ગના પથ પર દોટ મૂકી રહેલો છે - તેને તે દોટમાંથી પાછો વાળવાનો પ્રયત્ન કરી શકીએ અને એ રીતે આપણો મનુષ્યજન્મ સાર્થક કરી શકીએ.

મનુષ્ય જ્યારે ડહાપણપૂર્વક અને સમજણપૂર્વક વર્તન કરતો હોય ત્યારે તેને કોઈનીય મદદની જરૂર નથી. તેને ખરી મદદની જરૂર તો ત્યારે જ છે કે જ્યારે તેનું મગજ તેના પોતાના કાબૂમાં ન હોય. તો, તે વખતે અળખામણ થઈને તેને સાચી સમજણની વાતો કહેવી અને તેને કલ્યાણપથ પર ચડાવવાનો પુરુષાર્થ કરવો એ જ તેના હિતેચ્છુઓનું સાચું કર્તવ્ય છે. તો આમ, તેના હિતની વાત હૈયે રાખીને તેના સાચા હિતૈષી બનીએ, હિતશત્રુ નહીં.

આપણી ડાહી ડાહી વાતો સાંભળીને, આપણી દોઢડહાપણની સલાહ સાંભળીને જે આપણી પ્રશંસા કરતો હોય એવા ડાહ્યાની મદદ કરવા માટે તો સૌ દોડે; એમાં શું મોટી વાત હતી! પણ પરિસ્થિતિના ચક્કરમાં ચડીને જે બેકાબૂ થઈ ગયો છે, જે ગાંડા જેવો થઈ ગયો છે, જેનાથી સૌ કોઈ દૂર ભાગે છે, જેને મદદ કરવા કોઈ તૈયાર નથી તેની પાસે જઈને તેને મદદ કરીએ ત્યારે આપણે કંઈક કર્યું કહેવાય, ત્યારે આપણે તેના સાચા હિતૈષી થયા કહેવાઈએ. એ સિવાય તો બધું સામાન્ય વર્તન થયું કહેવાય. આપણે મનુષ્યજન્મ પ્રાપ્ત કરીને આપણા ઉપર આવતા કઠિનમાં કઠિન કર્તવ્યોને પૂર્ણ પ્રમાણિકતાથી બજાવીએ તો એ યથાયોગ્ય વર્તન થયું કહેવાય અને તો જ આપણા સંસ્કાર લેખે લાગ્યા કહેવાય. આપણે દંભી છીએ કે પ્રમાણિક તેની કસોટી આવી પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિઓ દ્વારા જ થાય છે. અનુભવીઓનું કથન કેટલું બધું સચોટ છે -

ધીરજ, ધર્મ, મિત્ર અરૂ નારી;

આફત કાળ પરીક્ષા ચારી.

અસ્તુ.

- યોગભિક્ષુ